

UN TIPUS D'HIPOGEU DEL TALAIÒTIC II DE MALLORCA AMB PARALLELS A MENORCA: NA BRI

Antoni López Pons i Gabriel Pons Homar

INTRODUCCIÓ

La realització de les cartes arqueològiques a les Balears, a més a més d'actualitzar el patrimoni arqueològic de les Illes, ha permès identificar alguns monuments desconeguts o ignorats fins ara per la bibliografia especialitzada. Un d'ells és un tipus d'hipogeu característic del talaiòtic II de Menorca però sense equivalents clars fins ara a la veïna illa de Mallorca. Es tracta dels hipogeu de planta simple, arrodonida o absidal, parets amb un acabat molt acurat, paladar pla, columna central exempta de secció quadrada, portal quadrangular amb o sense rebaixos, amb finestres laterals, i amb o sense pati exterior segons el pendent natural de la roca, que aconselli o no l'excavació per aconseguir un pla vertical on obrir la façana. Aquests tipus d'hipogeu, diferents dels característics d'aquesta fase cultural a Mallorca, es localitzen en algunes zones concretes d'aquesta illa aprofitant els desnivells creats per les torrenteres o altres agents naturals a la costa sud-est de l'illa i en algun punt de l'interior, si bé casos com el de Na Bri són pràcticament únics. A Menorca, aquests hipogeu no són abundosos però estan perfectament documentats a diverses necròpolis, encara que quasi sempre es tracta d'exemplars únics.

DESCRIPCIÓ DE NA BRI

Aquest hipogeu està excavat a la paret rocosa d'una torrentera que desemboca a cala Santanyí, al terme municipal del mateix nom, a Mallorca. Està inventariat amb l'INPP núm. 1115. Forma part d'una petita necròpoli de quatre hipogeu (coneguts amb el topònim de ses Coves

d'en Bragues), tots ells amb columna a la planta, la qualitat de l'excavació i l'estat de conservació. Cal dir que tots els hipogeu estan excavats al mateix vessant de la torrentera, si bé al vessant contrari hi ha un cinquè hipogeu de petites dimensions i planta de forn que recorda els hipogeu pretalaiòtics de les mateixes característiques tan abundosos a Menorca. La paret rocosa, d'uns deu metres d'altura, és pràcticament vertical i l'hipogeu s'obre a mig camí entre el llit del torrent i la part superior del barranc aprofitant un petit sortint d'un poc més d'un metre d'amplària. La planta presenta una forma absidal lleugerament asimètrica d'uns 8,5 m de llargària per 7 m d'amplària màxima. El terra presenta una lleugera elevació des de la porta cap al fons, si bé davant la columna s'observa una petita depressió que divideix l'espai interior en dos àmbits amb un desnivell màxim d'uns 30 cm. Tant la columna com la porta estan lleugerament desplaçades respecte de l'eix longitudinal de l'hipogeu. La columna és de secció trapezoïdal, de cantells arrodonits i costats convexos, excepció feta de la cara frontal que és plana, amb 1,80 m de diagonal màxima i 1,65 m de diagonal mínima. Les parets són lleugerament còncaves, mentre que el sostre és pràcticament pla, amb una altura de 2,35 m a nivell de la columna. El treball d'excavació és molt acurat, i no s'observen elements secundaris de factura antiga, com anses, cocons, etc. Llevant d'un petit buit a la dreta del portal de factura incerta. El portal, orientat cap al sud-est, és de forma rectangular, d'1,75 m d'altura i 1,25 m d'amplària. Presenta alteracions de la seva forma original i s'obre a uns 30 cm respecte del terra de l'hipogeu. A l'esquerra del portal es troba una finestreta de forma triangular arrodonida d'uns 40 cm d'amplària. L'exterior no sembla excessivament modificat, però la densa vegetació existent impedeix una obser-

vació detallada. L'accés actual es realitza des de la part superior del barranc.

ANÀLISI COMPARATIVA

Na Bri, com ja s'ha dit, és un cas excepcional dins del món de l'hipogeisme mallorquí del talaiòtic II, ja que si bé podem trobar a Mallorca hipogeus amb columna, aquests responen a un esquema constructiu diferent. En la major part dels casos, aquests hipogeus no s'obren a parets rocoses, sinó que aprofiten els fenòmens naturals d'erosió diferencial o bé de dissolució càrstica dels afloraments calcaris per realitzar l'excavació. El resultat són hipogeus que s'obren per sota del nivell del terra amb un accés a través d'escales o rampes i amb una planta irregular producte d'haver realitzat l'excavació seguint les enclotxes naturals de la roca i, per la mateixa raó, amb el terra irregular i amb notables desnivells.

Na Bri, en canvi, presenta un esquema constructiu preconcebut amb una intencionalitat clara quant a disseny de la planta i sobretot quant a la pilastra, de funció probablement molt més simbòlica que no pas funcional atesa la seva ubicació cap al fons de l'hipogeu en una posició on no és necessari cap element sustentador. La cura en la realització del treball d'excavació reforça la intencionalitat de l'esquema.

En el cas de Menorca, aquests hipogeus són més freqüents, si bé no estan presents a totes les necròpolis i en tot cas sovint solen estar representats per un sol exemplar. Són més freqüents els hipogeus amb diverses columnes exemptes i amb planta quadrangular o polilobular. Com a exemples il·lustratius podem citar un hipogeu de la necròpoli del barranc de Binissafúller, la cova de s'Aigo de la necròpoli de Biniguarda o la cova núm. 9 de la necròpoli de cala Morell. Tots ells presenten les característiques abans esmentades, coincidint amb l'esquema constructiu de Na Bri.

INTERPRETACIÓ

Tal com recentment s'ha plantejat, (GORNÉS, GUAL, LÓPEZ, 1992) les pràctiques funeràries canvien substancialment del talaiòtic I al talaiòtic II tant a Menorca com a Mallorca i, amb elles, la concepció de l'espai funerari.

La transició del talaiòtic I al talaiòtic II és un fenomen que fins a hores d'ara resta sense estudiar. Desconeixem per tant els factors que provocaren aquest canvi i el moment en què es dugué a terme. De totes maneres i tenint en compte les diferències que observam tant a nivell d'hàbitat com a nivell funerari, es pot esbrinar que a partir del segle VI aC, si no abans, la població talaiòtica experimentà un notable creixement demogràfic, a la vegada que els contactes amb l'exterior assolien una certa regularitat. Cal establir una relació causa-efecte entre ambdós fenòmens, sense oblidar que paral·lelament a aquest corrent dinàmic es manté, per dir-ho d'alguna manera, el pes de la tradició que implica la perduració del substrat cultural propi. Tan sols des d'aquesta

perspectiva de combinar canvi i tradició, es poden entendre fenòmens com el de la pervivència més enllà de la seva cronologia habitual de determinats artefactes (DELIBES DE CASTRO, FERNÁNDEZ MIRANDA, 1988) i sobretot del manteniment malgrat les innovacions que s'observen d'aquest substrat cultural pràcticament fins la romanització. Això implica atribuir a la cultura talaiòtica una determinada capacitat per assimilar i reinterpretar des d'una òptica pròpia tot allò que interessa de l'exterior. És per això que, tot i la possibilitat de cercar paral·lels exteriors a les diverses manifestacions arquitectòniques i plàstiques de l'època, aquestes mantenen la seva especificitat cultural.

Per altra banda, en el cas de Menorca és possible establir una relació entre els santuaris i aquests tipus d'hipogeu, basada en la coincidència de determinats elements com són la planta, el compartiment de l'espai interior, les pilastres adossades i la columna central entre d'altres (GORNÉS, GUAL, LÓPEZ, 1992). En el cas de Mallorca resulta més complex establir aquest símil entre «santuaries dels vius» i «santuaries dels morts», en primer lloc per l'especificitat del cas de Na Bri, i en segon lloc per les diferències evidents entre els santuaris menorquins i mallorquins del talaiòtic II. Malgrat tot, els paral·lelismes a nivell de planta entre Na Bri i els santuaris «tipus» del talaiòtic II mallorquí, com per exemple Son Mari (Sta. Margalida), Son Mas (Valldemossa) o els Antigors (ses Salines), són evidents. Tot i amb això, aquests santuaris, a diferència dels menorquins, no posseeixen un pilar central que organitza tot el recinte, sinó que generalment compten amb grups de quatre o sis columnes polilítics distribuïdes amb simetria. No cal oblidar, emperò, el cas d'Almallutx, dos recintes de planta quadrangular amb els caires posteriors arrodonits i amb una columna polilítica central de secció quadrada. Aquestes construccions presenten un cert paral·lelisme amb els santuaris amb taula de Menorca, si bé la seva especificitat tampoc permet establir una relació similar a la que apuntàvem en el cas de Menorca.

CONCLUSIÓ

L'exposició fins ara realitzada no explica, però, la qüestió de fons que presenta el cas de Na Bri i que podríem resumir en els següents interrogants: és o no coincidència la similitud d'aquest hipogeu amb els menorquins? Implica això algun tipus de relació puntual entre ambdues illes? Per què Na Bri és un cas pràcticament únic en el món funerari del talaiòtic II mallorquí? Evidentment la coincidència és una possibilitat a tenir en compte, però la seva singularitat resulta, si més no, sospitosa.

Per altra banda, si observam les característiques globals de la necròpoli, la similitud amb els paral·lels menorquins es reforça. No resulta per tant estrany plantejar la relació més o menys directa entre les poblacions d'ambdues illes. De totes maneres, som conscients que un plantejament d'aquest tipus requereix alguna cosa més que la similitud entre un determinat tipus de construcció, i que caldria realitzar un estudi en profunditat de la zona a nivell d'hàbitats i constatar aquesta possible relació amb documentació arqueològica.

BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ ADROVER, C.; MASCARÓ PASARIUS, J. (1969): «Carta arqueològica del Terme de Santanyí». *B.S.A.L.* 33. Palma, 89-120.

COLOMINAS ROCA, J. (1915-20): «Habitació romana dels Antigors a les Salines de Santanyí». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona.

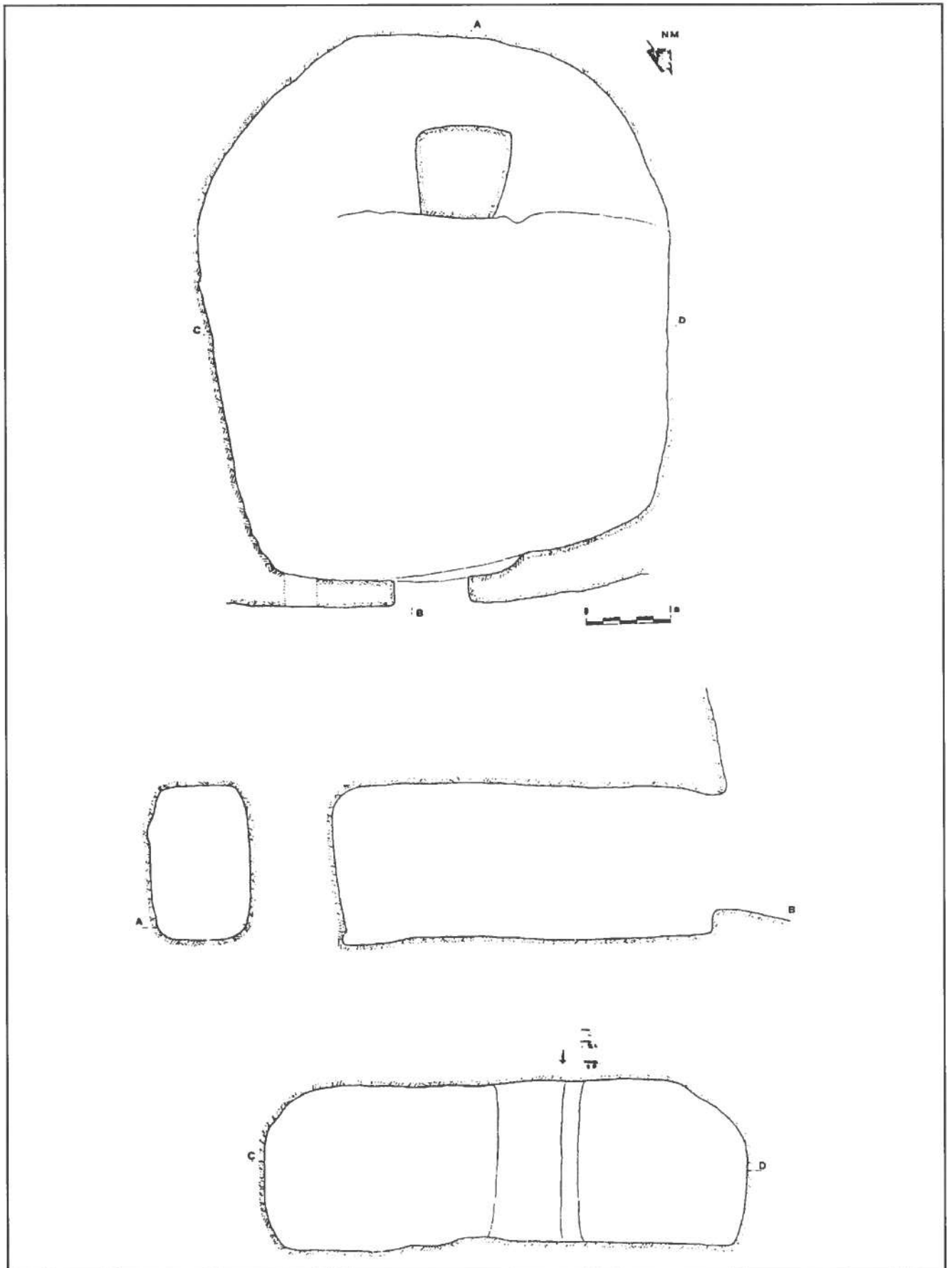
DELIBES DE CASTRO, G.; FERNÁNDEZ MIRANDA, M. (1988): «Armas y utensilios de bronce en la Prehistoria de las Islas Baleares». *Studia Archaeologica*, 78, Universidad de Valladolid.

ENSENYAT ENSENYAT, C. (1981): «Las cuevas sepulcrales mallorquinas, de la Edad del Hierro». *Excavaciones arqueológicas en España*, 118, Madrid.

FERNÁNDEZ MIRANDA, M.; ENSENYAT, C.; ENSENYAT, B. (1971): «El poblado de Almallutx (Escorca. Baleares)». *Excavaciones Arqueológicas en España*, 73, Madrid.

GUERRERO AYUSO, V. (1983): «El santuario talayótico de 'Son Marí' (Mallorca)». *B.S.A.L.*, 93, Palma, 293-336.

GORNÉS HACHERO, S.; GUAL CERDÓ, J.M.; LÓPEZ PONS, A. (1992): «Hipogeos talaióticos del Hierro en Menorca. Un problema de cambio i/o respuesta cultural frente a los primeros contactos coloniales». *Revista de Arqueología*, 131, Madrid.

Planta i seccions de Na Bri. (Planimetria: A. López; G. Pons).

Na Bri, Santanyí. El portal des de l'interior.

Na Bri, Santanyí. Pilastra exempta al fons de la cova.